

Sterna paradisea

Pont., 1763

Rybitwa popielata

Rząd: siewkowe, podrząd: mewowce, rodzina: rybitwy

Status występowania w Polsce

Dawniej sporadycznie lęgowa, regularnie, lecz bardzo nie-licznie przelotna na wybrzeżu, wyjątkowo w głębi kraju.

Opis gatunku

Mała, biało-popielata rybitwa, z czarnym wierzchem głowy. Wymiary: długość ciała 33–35 cm, rozpiętość skrzydeł 75–85 cm, masa ciała 95–120 g. W szacie godowej cały tułów i spód ciała są szare, a czysto biały jest tylko pasek pod czarną czapeczką z boku głowy. Cały dziób i nogi są ciemnoczerwone. W szacie zimowej dziób jest czarny, czasami z czerwoną nasadą, a nogi – od brązowoczerwonych do czarnych. U stojącego dorosłego ptaka skrajne pióra ogona wystają wyraźnie poza końce skrzydeł. W locie cały wierzch skrzydeł jest jednolicie popielaty. Od spodu lotki 1. rz. są białe, pod światło jednakowo prześwitujące, z wąskim, ale ostrym paskiem końcowym. U osobników młodych jesienią wierzch głowy i okolice oka są czarne, a popielaty wierzch ciała ma łuskowaty wzór, który tworzą ciemniejsze zakończenia poszczególnych piór. Dziób ma początkowo czerwoną nasadę, która szybko ciemnieje, tak że w sierpniu jest on czarniawy. Nogi młodych są czerwone. Na lęgowisku odzywa się żałosnym „pi-pi” i dźwięcznym „krrir”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W terenie można ją łatwo pomylić z rybitwą rzeczną *Sterna hirundo* (A193), od której jest tylko nieznacznie mniejsza, ma krótsze nogi, nieco krótszy dziób i szyję oraz trochę bardziej okrągłą głowę, ale dłuższy ogon. Odróżnianie piskląt rybitwy popielatej od rzecznej jest bardzo trudne. Piskląta rybitwy popielatej mają szary brzuch, a rzecznej – biały. Ptaki młodociane są łatwiejsze do odróżnienia, gdyż wierzch skrzydeł u rybitwy popielatej jest jaśniejszy i bardziej jednolity. U siedzącego ptaka prawie niewidoczna jest różnica w ubarwieniu między przednim brzegiem skrzydła a resztą ciała, podczas gdy u rybitwy rzecznej jest wyraźna czarniawa pręga. Głos rybitwy popielatej jest wyższy niż rybitwy rzecznej.

Dokładny opis różnic między tymi dwoma gatunkami znajduje się przy rybitwie rzecznej.

**Biologia****Tryb życia**

Rybitwa popielata większość roku spędza w stadach – w czasie lęgów, odpoczynku i często żerowania. Może gnieździć się pojedynczo, w luźnych koloniach lub w dużym zagęszczeniu. Na dalekiej północy gnieździ się często w rozproszeniu. Na lęgowisku zachowuje się hałaśliwie. Po okresie lęgowym związana jest głównie z morzem. Żeruje przede wszystkim w ciągu dnia (a także w czasie białych nocy), ale potrafi również żerować nocą, kiedy ryby są tuż pod powierzchnią wody. Często zabiera pokarm innym ptakom.

Lęgi

Powrót na lęgowiska trwa od połowy kwietnia do końca maja. Toki rozpoczynają się już w czasie wędrówki wiosennej. Składanie jaj rozpoczyna się od połowy maja do połowy czerwca, w zależności od szerokości geograficznej. Do gniazda, stanowiącego małe wgłębienie w podłożu, wyścielone skąpo źdźbłami roślin, małymi patyczkami, piórkami lub pozbawione wyściółki, samica składa 1–3 jaj (najczęściej 2), w odstępach 1–2-dniowych. Wysiadują je na zmianę oba ptaki przez 20–24 dni. W pierwszych dniach życia piskląta są ogrzewane głównie przez samicę. Po opuszczeniu gniazda znajdują się pod opieką obojga rodziców, którzy spędzają większość czasu na zdobywaniu pożywienia. Rodzice podkarmiają potomstwo jeszcze przez kilka dni po osiągnięciu zdolności do lotu, co następuje po 21–24 dniach od wyklucia. Piskląta są zagniazdownikami. Rybitwa popielata wyprowadza jeden lęg w roku, ale może powtórzyć wcześniej zniszczony. Dojrzałość płciową osiąga po 2–5 latach. Większość ptaków przystępuje do lęgów w 4. roku życia.

Wędrówki

Rybitwa popielata odbywa jedne z najdłuższych wędrówek spośród wszystkich ptaków, gdyż spod bieguna północnego może przelecieć w rejonu bieguna południowego (do ok.

20 000 km). Wędrowka polegowa ptaków z terenów leżących blisko południowego zasięgu (na polskim wybrzeżu) trwa od końca lipca do września. Ptaki wędrujące z łęgówisk leżących dalej na północ spotykane są u nas do początków października, a pojedyncze ptaki stwierdzane jeszcze w listopadzie. Przelot jesienny jest w naszym kraju znacznie wyraźniej widoczny niż wiosenny. Rzadko i w niewielkich stadach rybitwa popielata jest obserwowana na wodach śródlądowych. W ostatnich dziesięcioleciach częściej niż dawniej widywana na wędrowce w głębi łądu. Ptaki z północnej Europy wędrują na południe wzdłuż zachodnich wybrzeży Europy i Afryki. Obrączkowane rybitwy popielate, stwierdzane w czasie jesiennej wędrowki na polskim wybrzeżu, pochodzą głównie z Estonii. Przelot wiosenny jest mało obfity i przebiega bez wyraźnego szczytu.

Zimowanie

Rybitwa popielata spędza zimę na morzach wokół Antarktydy, a część osobników pochodzących z północy Europy zimuje na południu Afryki (przeważnie są to młode ptaki).

Pokarm

Pokarm stanowią głównie morskie ryby, skorupiaki, owady, pierścienice, w różnych proporcjach, zależnie od regionu. Ptaki łowią ryby, zazwyczaj pikując z wysokości 1–6 m (średnio 3 m) po wypatrzeniu zdobyczy z powietrza. Zanurzają się tuż pod powierzchnię wody, nie głębiej niż 0,5 m, tylko na czas ok. 1 sekundy. Upolowana ryba jest trzymana w poprzek dzioba, zanim zostanie połknięta lub przekazana partnerowi czy potomstwu. Często upolowane ryby odbierane są innym ptakom (rybitwom, mewom, maskonurkom, nurnikom, perkozom). Pokarm jest najczęściej zdobywany blisko kolonii łęgowej, ale w razie potrzeby ptaki potrafią lecieć po pokarm na znaczne odległości (do 20 km). Średnia długość ryb przynoszonych pisklętom wynosi ok. 5 cm.

Występowanie

Siedlisko

W Europie zasiedla wybrzeża morskie o dość różnym charakterze – od skalistych wybrzeży porośniętych trawą, przez skaliste wysepki, piaszczyste i żwirowe wybrzeża, wydmy, przybrzeżne łąki do brzegów i wysp przymorskich jezior. W końcu XX w. rybitwa popielata zaczęła się gnieździć również na sztucznych zbiornikach śródlądowych. Gniazda umieszczane są wśród traw i innych roślin zielnych, a także na mchu, porostach porastających skały czy na piaszczystych lub kamienistych plażach. Rybitwa popielata w okresie pozalęgowym spotykana jest głównie na morzu, gdzie odpoczywa na pływających obiektach, a także wzdłuż wybrzeży na otwartych plażach.

Dawne stanowiska łęgowe rybitwy popielatej na polskim wybrzeżu (brak aktualnych dowodów gniazdowania) były zlokalizowane na nadmorskich piaszczystych brzegach lub wyspach przymorskich jezior, sąsiadujących z przymorski-

mi płycznami. Gniazda umieszczone były wśród roślinności wydmowej lub wprost na piasku.

Jesienią występuje na nadmorskich plażach, żerując w wodach przybrzeżnych oraz w głębi łądu nad różnymi zbiornikami wodnymi.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)
- 1160 Duże płytkie zatoki
- 2110 Inicjalne stadia nadmorskich wydm białych
- 2120 Nadmorskie wydmy białe

Rozmieszczenie geograficzne

Rybitwa popielata gniazduje wokół bieguna północnego, występuje w arktycznej tundrze i w strefie borealnej, lokalnie wzdłuż wybrzeży morskich, sięgając na południe do 40° N. Najbardziej wysunięte na północ są łęgownice w północnej Grenlandii i Ziemi Franciszka Józefa. Zasięg europejski obejmuje Islandię, Wielką Brytanię, Skandynawię, Estonię, Holandię, Danię oraz wybrzeża Niemiec. Nieregularnie lub sporadycznie gniazduje we Francji, Belgii, Polsce, na Litwie, Łotwie. Łęgowa jest również na terenie Rosji – od Archangielska i Murmańska do Kamczatki. Występuje na Alasce, w Kanadzie, na północnym wschodzie Stanów Zjednoczonych oraz na Grenlandii. Zimuje u wybrzeży Antarktydy. Nie wyróżnia się podgatunków.

Rozmieszczenie w Polsce

W drugiej połowie XX w. łągi rybitwy popielatej stwierdzono tylko na przymorskich jeziorach Łebsko i Gardno, w ujściach Wisły Śmiałej i Wisły Przekopu oraz na Zalewie Wiślanym. W innych miejscach obserwowana była również w okresie łęgowym, jednak nie stwierdzono gniazdowania. Jesienią występuje na wybrzeżu i w głębi kraju na różnych zbiornikach zaporowych (zb. Jeziorsko, zb. Raduszec, Zb. Turawski, Zb. Goczałkowicki, Zb. Żywiecki, zb. Świerklaniec).

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): CR gatunek krytycznie zagrożony wyginięciem

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Większość stanowisk lęgowych znanych w okresie powojennym znajdowało się na terenach objętych ochroną rezerwatową (Mewa Łacha i Ptasi Raj przy ujściu Wisły Śmiałej i Wisły Przekopu) oraz w Słowińskim PN. Ptaki zatrzymujące się podczas wędrówki chronione są na terenach tych samych nadmorskich rezerwatów.

Rozwój i stan populacji

W Europie nie stwierdzono znacznych zmian liczebności i zasięgu występowania rybitwy popielatej, ale lokalnie obserwuje się spadek liczebności na terenie Irlandii, Wielkiej Brytanii, Francji, wschodniej części Niemiec i Finlandii, jak również na południu i wschodzie Ameryki Północnej. Wielkość populacji zachodnioeuropejskiej oceniono na 470 000–820 000 p. (z czego ponad 50% przypada na Islandię). Licznie gatunek gnieździ się na Grenlandii (30 000–60 000 p.), na Wyspach Brytyjskich (44 000 p.), w Finlandii (50 000–60 000 p.) i w Norwegii (20 000–60 000 p.). Od połowy lat 60. zasięg lęgów rozszerzył się na północne archipelagi Bałtyku. W końcu lat 80. w centralnej Finlandii rybitwy popielate zaczęły gnieździć się na sztucznych zbiornikach wodnych. Liczebność populacji zimującej nie jest znana.

W Polsce gatunek gniazduje sporadycznie, w liczbie nieprzekraczającej kilku p., w towarzystwie rybitwy rzecznej. Wielkość stad wędrujących w rejonie Zat. Gdańskiej waha się od kilku do kilkudziesięciu osobników (np. do 40 os. przy ujściu Wisły).

Zagrożenia

- brak istotnych zagrożeń ze względu na bardzo nieliczne występowanie.

Propozycje odnośnie do zarządzania

W przypadku stwierdzenia stacjonarnych osobników rybitwy popielatej sugerujących możliwość gniazdowania, należy zapewnić spokój w potencjalnych miejscach lęgowych, zwłaszcza wczesną wiosną, w okresie przystępowania do lęgów, gdy ptaki są szczególnie wrażliwe na niepokojenie.

Propozycje badań

Zbadać:

- dynamikę wędrówki na wybrzeżu Bałtyku.

Monitoring

- stała rejestracja wszystkich spotkań osobników tego gatunku na obszarze kraju.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BIRDLIFE INTERNATIONAL / EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL.
 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
 BEAMAN S., MADGE S. 1998. The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. London, 868 s.
 CRAMP S. (red.) 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 4. Terns to Woodpeckers. Oxford, 960 s.
 GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, 449 s.
 HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London, 902 s.
 del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Barcelona, 821 s.
 JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 560 s.
 MEISSNER W., SKAKUJ M. 1994. Występowanie rybitwy popielatej (*Sterna paradisea*) w Polsce. *Not. Orn.*, 35, 3–4: 283–296.
 OLSEN K. M., LARSSON H. 1995. Terns of Europe and North America. London, 175 s.
 TOMIAŁOJCZAK L. 1990. Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
 TOMIAŁOJCZAK L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
 WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
 WIELOCH M. 1985. Ponowne gnieźdzenie się rybitwy popielatej (*Sterna paradisea*) w ujściu Wisły Przekopu. *Not. Orn.*, 26: 230–232.
 WIELOCH M. 1986. A colony of terns at the mouth of the Vistula river and problems of their protection. W: Hjort C., Karlsson J., Svensson S. (red.) Baltic Birds IV. Proceedings of the Fourth Conference on the Study and Conservation of Migratory Birds of the Baltic Basin. *Vår Fågel.*, Suppl. 11: 239–240.

Maria Wieloch